



– Svært få domfelles for økonomisk kriminalitet i Norge. Og av de få saker påtalemyndigheten har ressurser til å ta fatt i, ender alt for mange med frifinnelse, sier jusprofessor Jon Petter Rui. (Foto: Hallgeir Vågenes / VG / NTB)

Politiet overlater etterforskningen av økonomisk kriminalitet til de mistenkte

Hvitvasking, bedrageri, korrupsjon og innsidehandel. Svært få blir dømt for forbrytelser som dette i Norge. Myndighetene prøver nå å løse utfordringen ved å la de mistenkte selv få overta etterforskningen.

Bård Amundsen
JOURNALIST

Mandag 19. april 2021 - 04:31

– Vi har de siste årene fått en privatisering av etterforskningen av økonomisk kriminalitet, slår jusprofessor Jon Petter Rui fast.

Gang etter gang har Økokrim opplevd at tiltaler om økonomisk kriminalitet

Innstillinger for informasjonskapsler

med frifinnelse. Det samme opplever økokrim-politi i andre land, når de møter finansaktører med mye ressurser og de skarpskodde advokatene deres.

I Norge er det nå helt andre enn myndighetene som tar kampen mot økonomisk kriminalitet. Det samme har skjedd i flere andre land.

For mange er dette ukjent.

For finansforskere er det veldig spennende å se nærmere på.

Privatiseringen

Men la oss begynne hos Økokrim – politiets og påtalemyndighetens organ for bekjempelse av økonomisk kriminalitet i Norge.

Der jobber det nå rundt 180 personer. De er pålagt å ordne opp i alt fra fiskerikriminalitet og miljøkriminalitet, til å ta tak i han som forsøkte å svindle deg da du skulle kjøpe bruktbil. I tillegg har Økokrim hovedansvaret for all finans kriminalitet i Norge som hvitvasking, bedrageri og innsidehandel.

Til sammenligning: Bare i banken DNB jobbet det i fjor over 400 personer med å bekjempe økonomisk kriminalitet, [ifølge avisa DN](#). Og bare hos [konsulentselskapet KPMG](#) jobber over 60 personer med det samme. Dette er kun to av et stort antall private aktører som overvåker og gransker økonomisk kriminalitet i Norge.

Alt i alt er trolig flere tusen mennesker i Norge akkurat nå i sving med å forebygge og avdekke mulig kriminalitet med penger. Og nesten alle er altså ansatt i private bedrifter. Hvis de ikke gjør det, risikerer bankene store bøter og sanksjoner fra finansmyndighetene.

Hvordan ble det slik?

11 000 innmeldt – 12 anmeldt

Volumet med saker som kommer ut av alt dette arbeidet, utført av private granskere, er det lite å si på:

I 2019 fikk Økokrim inn flere enn 11 000 meldinger fra banker, meglere, regnskapsførere og andre om mistenkelige økonomiske transaksjoner.

I løpet av det samme året ble kun 12 anmeldt, [ifølge Aftenposten](#).

– Det er ikke noen vits i å ringe Økokrim, konkluderte Roar Østby oppgitt [overfor DN](#). Han var fram til forrige årsskifte leder for antihvitvaskingsenheten i DNB.

UiB-jusprofessor Jon Petter Rui mener at dette er beskrivende for hvordan samfunnet nå forholder seg til økonomisk kriminalitet. Mens en bank som DNB selv bruker kanskje en halv milliard kroner på ansatte og konsulenter som skal granske økonomisk kriminalitet, så er ressursbruken hos det offentlige blitt helt minimal.

– Påtalemyndigheten er grovt underdimensjonert i møtet med økonomisk kriminalitet, sier forskeren.

ANNONSE

Skulle gjerne hatt bedre kapasitet

Når forskning.no kontakter Økokrim, så svarer etatens sjef Pål Lønseth dette i en epost:

– Jeg skulle naturligvis gjerne ha sett at man i politiet samlet sett hadde hatt bedre kapasitet til å etterforske og forebygge økonomisk kriminalitet.

– Når det er sagt, er Økokrim styrket de siste årene i tråd med at vi også har fått flere oppgaver, og jeg håper Nærpolitireformen sammen med Økokrims fagforvalteransvar innenfor feltet, vil styrke bekjempelsen av økonomisk kriminalitet på sikt.

Lønseth peker på at det nå også er opprettet spesialiserte enheter, såkalte Øko-team, i hvert politidistrikt. Disse har til oppgave å bidra i arbeidet med å bekjempe økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet.

– Men øko-teamene er sårbare for de ressursprioriteringer som politidistriktene må gjøre, hvor ivaretagelse av liv og helse naturlig nok vil gå foran etterforskning av økonomisk kriminalitet, skriver Lønseth i eposten til forskning.no

Svært få domfelles

«Norgeshistoriens største skattestraffesak» [ble den kalt](#).

Økokrim hevdet at det i saken mot selskapet Transocean var unndratt skatt på 11 milliarder kroner. I 2014 frifant likevel Oslo tingrett samtlige tiltalte. I 2020 lyktes en av advokatene i saken å få hele 35 millioner kroner i erstatning fra staten, ifølge [nettavisen Rett24](#). Transocean-saken er bare en i rekken av økokrimsaker der staten har tapt mot bedriftseiere, selskaper og advokatene deres.

– Svært få domfelles for økonomisk kriminalitet i Norge. Og av de få saker påtalemyndigheten har ressurser til å ta fatt i, ender alt for mange med frifinnelse, konstaterer Jon Petter Rui.

Jusprofessoren peker på dette som den viktigste årsaken til at myndighetene både i Norge og andre land i Europa, nå forsøker å følge et helt nytt spor i kampen mot økonomisk kriminalitet.

De mistenkte etterforsker seg selv

ANNONSE



Kort oppsummert handler det om å la de mistenkte eller medhjelperne deres, få lov til å etterforske seg selv.

Høres det merkelig ut?

Både mordsaker og økonomisk kriminalitet handler om strafferett. Men vi vil da ikke finne på å be en mistenkt morder om å etterforske sin egen drapssak.

Hvordan kan vi da la store selskaper (eller konsulenter de betaler) få etterforske saker der de selv kan ha bidratt til kriminalitet med mange millioner kroner involvert?

I en artikkel hos forskning.no i 2016 framkom det at politi og revisorer sjelden avslører hvitsnippforbrytere. Journalister sto bak 25 prosent av alle slike avsløringer i Norge, gjerne basert på tips fra varslere. Sakene som journalister avslørte omfattet også de høyeste svindelbeløpene. I den samme artikkelen anslo professor Petter Gottschalk ved BI at sannsynligheten for ikke å bli tatt om du begikk en økonomisk forbrytelse, var på 96,6 prosent.

Jon Petter Rui forstår godt at myndighetene nå velger en helt annen strategi i møtet med økonomisk kriminalitet. Det samme ser forskerkollegene hans i andre land i Europa og etter hvert også i resten av verden.

LES SAKEN HER



Risikerer alt for suksess og status

Innstillinger for informasjonskapsler

– Myndighetene har i sak etter sak vist at de ikke klarer å finne bevis for kriminalitet knyttet til skattesvindel, bedrageri, hvitvasking, innsidehandel og markedsmanipulasjon med aksjer.

Men denne omfattende privatiseringen er noe både forskere, journalister og andre bør kjenne til og følge med på, oppfordrer Rui.

DnB risikerer bot på 400 millioner kroner

Mastergradstudenter finner ingen effekt av arbeid mot hvitvasking

- I en mastergrad ved Universitetet i Agder i fjor har de to studentene Andrea Holm Knutsen og Ina Støle-Hansen intervjuet flere av de mange aktørene i arbeidet mot



I 2018 førte opprullingen av en [hvitvaskingsskandale i Swedbank](#) til at banken fikk en bot på en milliard svenske kroner. Her hjemme står DNB nå overfor trusselen om en bot på 400 millioner kroner for brudd på reglene om forebygging av hvitvasking.

ANNONSE



I utlandet ser vi vesentlig høyere bøter. Det sveitsiske bank- og formuesforvaltning-selskapet UBS ble i 2019 ilagt en bot på rekordhøye 43 milliarder kroner for å ha bistått klienter med skatteunndragelser.

I DNB-saken handler det ikke om at banken faktisk har hvitvasket penger. Til tross for at banken som nevnt bruker store ressurser på økonomisk gransking, så vurderer Finanstilsynet å gi banken den høye boten for ikke å ha overholdt antihvitvaskingsregelverket. Komplet Bank, Santander Consumer Bank, Hønefoss sparebank og Åfjord Sparebank har allerede fått lignende bøter.

DNB ble også etterforsket i den såkalte Samherji-saken, der banken skulle ha bistått et islandsk fiskeselskap med å overføre over 600 millioner kroner i bestikklser for fiskekvoter i Namibia. Her har Oslo statsadvokatembete nylig henlagt den strafferettslige etterforskningen.

Også oppryddingen privatiseres

– Dersom et stort selskap, typisk DNB, får mistanke om økonomisk kriminalitet, så er det etter hvert blitt vanlig praksis at man ikke kontakter myndighetene. I

Innstillinger for informasjonskapsler

stedet leier man inn private etterforskere, for eksempel selskapet KPMG, for å granske mistanken og lage en rapport.

– Deretter er det virksomheten selv som avgjør om denne rapporten skal overlates til myndighetene. Det skjer ikke alltid, sier Rui.

En annen variant er at myndighetene oppfordrer virksomheten til å få gjennomført en gransking. En eventuell senere etterforskning og reaksjon fra myndighetenes side vil bygge på denne granskingsrapporten.

Ikke sjelden blir hele saken – inkludert oppryddingen – altså privatisert, ifølge professoren ved Universitetet i Bergen.

Slik kan en sak forsvinne ut av verden.

Er KPMG en uhildet gransker?

Men om DNB betaler KPMG et beløp på la oss si 20 millioner kroner for å granske DNB, hvor uhildet er da denne granskningen?

– Det er jo ikke utenkelig at objektet som granskes og som selv betaler granskningen, er interessert i å begrense skadevirkningene. Slikt er mulig selv i et land som Norge. Og i tillegg kan det jo være lett å skjule ting for granskere, sier Rui.

ANNONSE

Professoren peker på at private granskere i tillegg står overfor en rekke utfordringer. De kan ikke som politiet gjennomføre ransakinger. De kan ikke beslaglegge papirer. De kan ikke drive telefonavlytting. De kan ikke granske hemmelige data. De kan ikke samarbeide med utenlandske myndigheter.

– Jeg sier ikke at den graskingen private selskaper driver er rått, understreker Rui.

– Men det er mye private granskere ikke behøver å oppdage. Private graskinger blir litt som å kikke inn gjennom nøkkelhullet: Du får bare øye på litt av det som befinner seg inne i rommet.

– Politiet har rett til å bryte opp døra og kan få øye på mye mer.

Mistenkte mister rettigheter

Privat gransking skaper også andre utfordringer:

Er det for eksempel greit at private etterforskere driver granskning av mu

Innstillinger for informasjonskapsler

kriminalitet, uten å måtte følge det lovverket som politiet er pålagt å følge, altså straffeprosessloven?

– Offentlige etterforskere må følge et rigid lovverk. I møtet med politiet har du som siktet, rett til å forholde deg taus, du har rett på advokat og du har rett til innsyn i din egen sak. Sist, men ikke minst, så er politi og påtalemyndighet pålagt en objektivitetsplikt.

– Private granskere er ikke pålagt noe av dette, påpeker jusprofessoren.

Rui mener at også dette er et problem i rettsstaten Norge.

Når forskning.no ber KPMG om en kommentar til uttalelsene fra professor Jon Petter Rui over, så kaller markeds- og kommunikasjonsdirektør Henrik Haakestad Lervold hos KPMG det «tendensiøst» å stille spørsmål ved om selskapet virkelig er en uhildet gransker.

«Dette er noe Rui ikke har forutsetninger for å svare på,» skriver Lervold i en epost til forskning.no.

«Vi går selvsagt inn i alle prosesser og prosjekter som en objektiv og uhildet part. Det fremstår også villedende og uten sammenheng å trekke inn revisjonsoppdraget til KPMG UK i Rolls Royce,» skriver han videre.

Rolls Royce-korrupsjonen finner du mer om lenger nede i denne saken.

Lovbrytere får beholde pengene



Hvitvasking og korrupsjon er ikke enkelt å oppdage. (Foto: DedMityay / Shutterstock / NTB)

Tina Søreide er professor ved Handelshøyskolen i Bergen (NHH). Hun forsker på økonomisk kriminalitet både i Norge og internasjonalt.

– Sannsynligheten for at kriminelle avsløres i Norge er ikke stor.

– Dermed klarer heller ikke staten å etterleve sine forpliktelser til å inndra kriminelt utbytte, sier Søreide [til universitetsavisa NHH Bulletin](#).

Det samme problemet har altså andre land. Men Norge er blant OECD-landene som har fått kritikk fra OECDs eget organ mot hvitvasking av penger (FATF), fordi vi har et særdeles lavt nivå på inndragningsvirksomheten vår.

- Dette betyr at lovbreakere i Norge stort sett kan regne med å få beholde utbyttet.

Kriminalitet og utbytte



Tina Søreide er professor ved Handelshøyskolen i Bergen. (Foto: Benjamin Bargård/NHH)

- Mange i Norge er ikke klar over hvordan vi raskt beveger oss i retning av at økokrim-saker som involverer foretak, ender med forlik – noe jeg ofte refererer til som *fremforhandlede forlik*, sier Søreide til forskning.no.

Å etterforske store foretak er ofte veldig komplisert, påpeker professoren.

- Husk at mange av disse foretakene opererer i en rekke land samtidig. Dermed er det bedriften som kontrollerer nesten all kritisk informasjon om seg selv.

- Legg til at utbyttet fra en kriminell handling i ett land, ofte blir tatt ut i et helt annet land. Og at myndighetene i noen land ofte ikke er særlig opptatt av å oppklare kriminaliteten.

Selskaper må tilbys gulrøtter

En sentral grunn til at vi ser en slags privatisering av etterforskning på økonomisk kriminalitet, er at foretak i økende grad belønnes med lavere straff hvis de selv legger bevis for egne lovbrudd på bordet og samarbeider med påtalemyndighetene.

- De kan også regne med lavere bot hvis de har innført solide tiltak for å redusere sannsynligheten for at kriminalitet blir begått. Oppdager en bedrift krimi

egen virksomhet, trenger den å finne ut av hva som har foregått, og altså granske det inntrufne, før den eventuelt kan selv-rapportere lovbrudd og få lavere straff enn dersom den hadde prøvd å skjule forholdene.

– Man er nødt til å tilby selskaper disse gulrøttene for å få avdekket alvorlig kriminalitet, mener Tina Søreide.

Hun har forsket på håndheving av foretakstraff internasjonalt. Hun ser en klar trend i retning av at det brukes stadig mer av det hun på norsk altså kaller fremforhandlede forlik.

Foretaket får avsluttet en straffesak, hvis det aksepterer politiets «tilbud» om å betale en bot.

Politiet vil ha unna saker

Professoren ved NHH peker samtidig på at politiet selvsagt har en egeninteresse knyttet til denne utviklingen:

Politiet har problemer med å skaffe bevis i komplekse internasjonale saker. Samtidig må politiet forsøke å få slike saker ferdig.

– Det er dessuten en kjent sak at påtalemyndigheter sjelden evalueres på hvor grundig de har jobbet med en sak. Det typiske er at politiet i et land vurderes ut fra antallet og andelen saker de klarer å løse.

Dermed er det i politiets interesse at den som etterforskes samarbeider og legger alle bevis på bordet, også når dette er resultat av selv-finansiert privat granskning.

– Å avrunde saker med et forlik, heller enn en domstolsprosess, gjør det lettere å ta i betraktning foretakets innsats for å «avdekke» egne lovbrudd og det blir mulig å avslutte saken uten all den dokumentasjonen som er nødvendig for en domstolsprosess, sier Søreide.

Granskere kommer i alle nyanser av grått

Som Jon Petter Rui ser Tina Søreide at den privatiserte etterforskningen av økonomisk kriminalitet i Norge, kan ha både gode og dårlige sider:

– Granskerne som nå driver mye av denne private etterforskningen er ofte dyktige.

– Men de kommer i alle nyanser av grått, minner hun om.

– Blir alt granskerne finner tatt med i sluttrapporten? Kan de som bestilte oppdraget være fristet til å pynte på sannheten? Hvor mye spiller det inn at den som etterforskes betaler for etterforskningen av seg selv?

– Og går påtalemyndighetene langt nok i en selvstendig vurdering av fakta i saken?

– Blir straffbare handlinger godt nok avdekket – og folks rettssikkerhet godt nok ivaretatt?

Tina Søreide stiller mange spørsmål ved denne private granskingen av økonomisk kriminalitet.

Rolls Royce-korrupsjonssaken

NHH-professoren trekker fram som eksempel den store Rolls Royce-

Innstillinger for informasjonskapsler

korupsjonssaken der det gigantiske motorselskapet først ble gransket av journalister fra BBC og [The Guardian](#), og slik anklaget for å ha betalt bestikkelser til myndighetspersoner i minst 12 land over et tidsrom på hele 30 år.

Saken endte likevel i et fremforhandlet forlik med britiske, amerikanske og brasilianske antikorrupsjonsmyndigheter. Partene ble enige om at Rolls Royce skulle betale til sammen rundt åtte milliarder kroner i straff.

Slik unngikk det store selskapet at saken gikk videre til rettssystemet. Det hører med at KPMG i en årrekke fikk betalt av Rolls Royce for å følge med på selskapets virksomhet, uten å gjøre noe for å få avdekket disse mulige lovbruddene. Dette fikk britiske finansmyndigheter til å reagere i 2017, [ifølge BBC](#).

Organisasjonen [Transparency International](#) mener det er «absurd» at et storselskap som Rolls Royce kan innrømme svært omfattende korrupsjon i en rekke land, uten at noen enkeltpersoner blir straffet.

Andre store selskaper involvert i omfattende internasjonale korrupsjonsskandaler har vært Siemens i Tyskland, Alstom i Frankrike og Odebrecht i Brasil.



Ingen enkeltpersoner ble straffet da Rolls Royce ble anklaget for korrupsjon, i stedet ble det betalt en bot tilsvarende åtte milliarder kroner. (Illustrasjonsfoto: Azovsky / Shutterstock / NTB)

Den internasjonale samarbeidsorganisasjonen OECD går nå sammen med Transparency International, i spissen for å rette søkelyset mot denne typen økonomisk kriminalitet over landegrensene.

– Selv om håndhevingen skjer på nasjonalt nivå, er det avgjørende å få til samarbeid mellom land for å avdekke og reagere mot slike alvorlige lovbrudd, påpeker NHH-professoren.

Vanskelig å forske på

Rolls Royce-saken kom altså aldri opp for noen domstol. Det ble aldri noen fullstendig uavhengig granskning av den, etter at selskapet hadde etterforsket seg selv og gått med på å betale åtte milliarder kroner i straff.

– Har dette gått for langt? spør Søreide.

Samtidig ser hun godt at etterforskningen av et stort internasjonalt selskap som Rolls Royce ville ha blitt fryktelig vanskelig, om ikke selskapet hadde skjedd

Innstillinger for informasjonskapsler

burde granske seg selv og samarbeide med påtalemyndighetene.

Både Jon Petter Rui og Tina Søreide har fått merke at dette er et vanskelig forskningsfelt.

Mye av problemet for forskerne er at det er så vanskelig for dem å få fram informasjon – både om lovbruddenes karakter og om hva som skjer når de avdekkes.

Men veldig spennende forskningsfelt

Søreide har nå vært redaktør for den nye boken «[Negotiated Settlements in Bribery Cases. A Principled Approach](#)» der hun har samarbeidet med ledende korrupsjonsforskere fra flere land. I boken tar de opp utfordringer ved bruken av fremforhandlede forlik.

Prosjektet tok utgangspunkt i en større undersøkelse utført i samarbeid med International Bar Association (IBA) – en internasjonal advokatforening – som bisto med å få samlet informasjon fra et stort antall forsvarsadvokater med erfaring fra krevende korrupsjonssaker i mange land.

Arbeidet ser nå ut til å få praktisk betydning for bruk av forlik i foretakssaker, fordi det inngår i en OECD-prosess med å utarbeide anbefalinger for myndigheter.

– Samtidig som det er vanskelig, er dette et svært interessant og spennende forskningsfelt, mener Søreide.

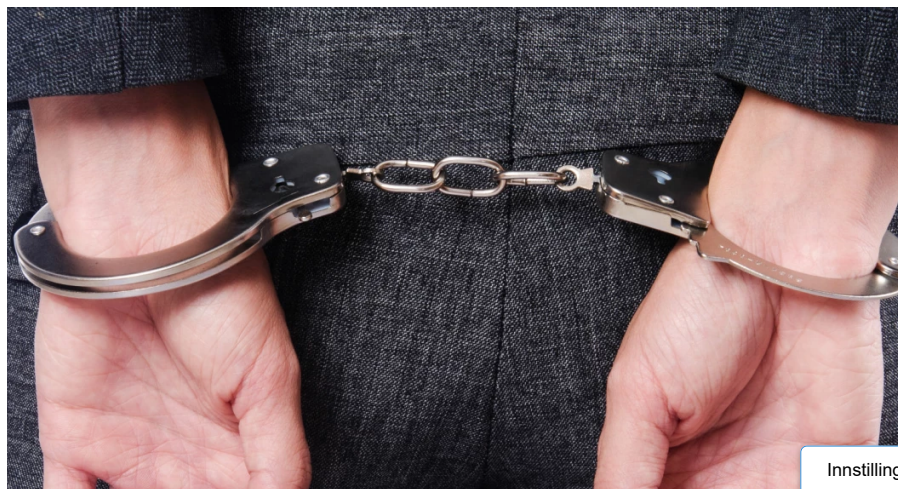
Hun anbefaler gjerne både jurister og økonomer å spesialisere seg på dette. Slik kan flere bistå med kompetanse og etter hvert nye resultater i arbeidet med å utforme effektive tiltak mot kriminalitet.

– Ved NHH arrangerer vi debatter for å få studentene til å skjønne alvoret i hva vi snakker om. Vi vil gjerne få dem til å se at de kan gjøre karriere innenfor det som kalles «compliance» og antikorrupsjonsarbeid.

NHH har belønnet Søreide med formidlingspris for arbeidet hennes med å fortelle om forskningen hun holder på med.

Referanse:

Jon Petter Rui og Tina Søreide: «*Governments' Enforcement of Corporate Bribery Laws: A Call for a Two-Track Regulatory Regime*», Tidsskrift for Rettsvitenskap, 2/2019. [Sammendrag](#).



Innstillinger for informasjonskapsler